

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בליל ב' החנוכה תש"פ לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך ווענין - גליון אלף קל"ו

משקין יכולין לטמא גם בפחות מרביעית, ואם כן שמן טמא אי אפשר לבטל בטהור, שבטיפה הראשונה יטמא השמן הטהור. וגם אין מבטלין איסור לכתחלה. וזה לא שייך בביטול שמן הנס, ושפיר היה יכול להתבטל בהשמן שנשאר מיום הראשון.

*

אך דברנו אתמול, דיתכן שבבית המקדש שהיה בו השראת השכינה תמידית, לא היה בו שינוי של נס וטבע, וגם הנס רגילות שם כמו הטבע, כי עשרה נסים תמידים היו בבית המקדש, ומותר ליהנות שם משמן נס. ואם כן לא הוצרך להשאר קצת שמן מיום הראשון לבטל בה שמן הנס. אמנם יש לדחות הדברים, דאיתא בגמרא (יומא כא:) כי חמשה דברים היו בין מקדש ראשון למקדש שני, וחדא מיניה, דשכינה לא שרתה בו. והנה לא נתבאר במה התבטא דבר זה שלא היה שם השראת השכינה. ובפשוטו יש לומר דאיתא בגמרא (שבת כב:) מחוץ לפרוכת העדות יערוך (ויקרא כד-ג), עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות, אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים ע"כ. ואם כן השראת השכינה במקדש היתה הסיבה להנס של נר המערבי. ודבר זה כבר לא היה תמיד בבית שני, וכמו שאמרו (יומא לט.) כי רק ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק היה נר המערבי דולק, מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה ע"ש. וזהו מטעם דשכינה לא שרתה שם תמיד.

ויתכן עוד שמאז לא היו עוד העשרה נסים שהיו במקדש ראשון. ואפשר לבאר בזה לשון המשנה, עשרה נסים נעשו 'לאבותינו' בבית המקדש. ודקדק במדרש שמואל, הלא מטרת רוב הנסים הללו לא היו לצורך אבותינו, אלא לצורך גבוה, והיה לו להתנא לומר עשרה נסים נעשו בבית המקדש, ותו לו ע"ש. ויתכן כי בהיות שהמשנה נסדרה על ידי רבינו הקדוש אחר בית שני, והמשנה עצמה נלמדה עוד בזמן הבית שני, ורצו להורות כי רק 'לאבותינו' מלפנים בבית הראשון היו נסים אלו, ולא במקדש שני.

וכנראה זה תלוי בשתי דיעות בירושלמי (יומא א-ד) שלא היו מניחין לכהן גדול לאכול דבר שהוא מרגיל לזיבה. ופריך ולא מן הנסים שהיו נעשין בבית המקדש הן [שלא ראה כהן גדול קרי ביום הכיפורים, ולמה היה צריך שמירה]. אמר רבי אבון על שם לא תנסו [את ה', מכאן שאין לסמוך על הנס]. אמר רבי יוסי בן רבי בון כאן בראשון וכאן בשני [שהיה צריך שמירה בבית שני] ע"כ. ולדיעה הראשונה יתכן שהיו

ופרצו חומות מגדלי וטמאו כל השמנים, ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים. ונראה דידוע קושיית הבית יוסף (סימן תרע) למה קבעו שמונת ימי חנוכה, הא לא נעשה נס רק שבעה ימים, כי על יום הראשון היה להם שמן להדליק. ובטורי זהב (שם סק"א) תירץ, דכיון שאין הברכה שורה באתר ריקניא (וזה"ק ח"ב פז:), על כן הוצרך להשאר מהשמן ביום הראשון, כדי שיוכל להמשיך ממנה ברכה להרבות השמן ע"כ. ופירשו בזה, ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, שעל כרחק גם בלילה הראשונה נשתייר בפך מן השמן, כדי שמהנותר יהא נס, ולכן בני בינה, שהבינו זאת, ימי שמונה דייקא קבעו שיר ורננים. אמנם כבר הקשו על זה, דזהו רק בנס שנעשה בידי אדם, אי אפשר להתהוות יש מאין, אבל נס חנוכה שנעשה על ידי ה', שכל הבריאה ברא יש מאין, יוכל להשפיע שמן חדש בלי שיצטרך להשאיר שמן מיום הראשון.

אך יש לומר דמטעם אחר הוצרך להשאר קצת שמן מביום הראשון, דהנה כבר דברנו אתמול אודות הקושיא איך הדליקו בשמן נס, הא אסור ליהנות ממעשה נסים (תענית כד.). ותירצו דמצות לאו ליהנות ניתנו, ולא נחשב ההדלקה הנאה. אמנם בספר החיים (סימן עתר) הקשה יותר, הא בעינן שיהא מן המותר בפיו כמו בתפלין (שבת קח.), דאתקש כל התורה לתפלין (מ"א סימן תקפ"ו סק"ג), ובעינן במקדש ממשקה ישראל (יחזקאל מה-טו), מן המותר לישראל (מנחות ה.). ואם כן שמן נס שאסור ישראל לאכול וליהנות ממנה פסולה למנורה, ואיך הדליקו ממנה.

וצריך לומר דנשאר קצת מהשמן ביום הראשון, ועליו ניתוסף שמן של הנס, ונתבטל בתוכו שמן של הנס, על דרך שאמרו (עבודה זרה עג.) דעירה יין נסך מצרצור קטן לתוך בור של יין אפילו כל היום כולו, קמא קמא בטל ע"ש. לכן נשאר שמן בפך כדי שיוכל לבטל ולהפקיע האיסור משמן של נס, ושפיר היה נס גם ביום הראשון. וזהו מנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, שהוצרך להשאר קצת נותר בהקנקן, כדי שיוכל להתבטל בתוכו האיסור של שמן נס, ועל כן בני בינה שהשכילו להשיג זה, ימי שמונה קבעו שיר ורננים.

ואין להקשות דכיון דגם בשמן נס הוצרכו לביטול, אם כן כל הנס לא היה בה צורך, דגם השמן הטמא היו יכולים לבטל בשמן טהור דרך צרצור קטן (וכקושיית הקובץ על הרמב"ם). אך על זה כבר תירצו, דלשיטת הריב"א (תוס' פסחים יד: ד"ה דאיכא

המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה, קיל יותר ע"ש. (הובא בביאור הלכה ריש סימן שיח).

ולפי זה יש לומר, דכמו כן היה בנס חנוכה, שלא נוצר אז שמן חדש להדליק, כי שמן נס אינו שמן זית, אלא מן השמים המשיכו שם שמן זית זך ממקומות אחרים לתוך הפך או להמנורה, והיתה שמן זית זך בטבע, וממילא אין איסור ליהנות ממנה.

ובזה יובן מה דאיתא בתרגום יונתן (שמות לה-כג), שאמר הכתוב והנשיאים הביאו וגו' ואת השמן למאור, כי מהיכן היה להם שמן זית במדבר, אלא ענני שמיא הלכו לגן עדן ולקחו משם שמן זית להמנורה ע"ש. ולכאורה איך הדליקו ממנה במדבר, הא היה שמן נס, ועל כרחך דכיון דבעצם היה זה שמן זית, אלא בדרך נס הובא ממקום למקום, אין בזה איסור הנאה.

וגם אי נימא דגם באופן כזה יש עדיין איסור ליהנות ממעשה נסים, מכל מקום אין בזה איסור משום ממשקה ישראל, דאמרינן (פסחים מח.) ממשקה ישראל, מן המותר לישראל, מכאן אמרו אין מביאין נסכין מן הטבל. יכול לא יביא מן המוקצה, אמרת מה טבל מיוחד שאיסור גופו גרם לו, אף כל שאיסור גופו גרם לו, יצא מוקצה שאין איסור גופו גרם לו אלא איסור דבר אחר גרם לו ע"כ. ואם כן בשלמא דבר שנוצר בדרך נס ואסור בהנאה, זהו דבר שאיסור גופו גרם לו, ויש בו איסור ממשקה ישראל. אבל דבר שהובא ממקום למקום בדרך נס, אין זה איסור בגופו, אלא מצד הנס שהובא לכאן, שהרי אם מחזירו למקומו ראוי הוא לקרבן, ועל כן לא היה איסור ממשקה ישראל בשמן של נס בימי חנוכה, כי השמן על כרחך הוצרך להיות שמן טבעי, דאם לא כן לא יוצא בזה מצות הדלקה בשמן זית, אלא שנמשך השמן זית ממקום אחר, או מהפקר או מהזיתים או מגן עדן, ושפיר היו יכולים להדליק בו.

*

ונסיים בדבר אגדה, במה שהקשו המפרשים, למה בנס פורים תקנו משתה ושמחה, ובחנוכה תקנו להלל ולהודות. ונראה על פי מה שכתב בשפת אמת (מאמרי חנוכה תר"ס ד"ה איתא) בטעם שדוקא בחנוכה מצינו ענין נר איש וביתו, מהדרין ומהדרין מן המהדרין (שבת כא:), שלא מצינו כזאת במצוה אחרת. וכתב דנראה שגם אז היו גם כן בבני ישראל כמה מדריגות, הגם שכולם שמחו בעשיית המצות, מכל מקום מי שעושה המצוה מצד החיוב, ואונס רחמנא פטריה, אינו מיצר כל כך, אבל המהדרין ומשתוקקין לקיים מצות ה', להם היתה נפש מרה בגזירת היונים, וכשנעשה הנס נתמלאו שמחה, ולכן הוקבע גם המצוה לפשוטים ולמהדרין. ומהדרין אחר המצות יכולין למצוא הארה ביותר בימים האלו עכ"ל.

ומעתה בנס פורים שהיתה הגזירה על כולם שוה, להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, על כן תיקנו גם כן משתה ושמחה שהוא דבר השוה לכל נפש, אבל בנס חנוכה שהיה להעבירם מחוקי רצונך, שלא היה הצער שוה לכל נפש, וכל אחד לפי ערכו הרגיש הצרה, על כן תיקנו הלל והודאה, שזהו גם כן בכל אחד לפי ערכו. וגם קיום מצות הדלקת הנרות שהוא דבר השוה לכל נפש, הוסיפו בזה סוגים שונים, לבטא בזה החילוקים שהיו בין המון עם להמהדרין ומהדרין מן המהדרין. ובדורות הללו כל אחד מדליק בהידור היותר גדול, להורות על הרצון שלנו, שרצונינו לעשות רצונך, וביטול דת תורה כואב לנו עד דכדוכה של נפש. ■

הנסים נהוגים גם בבית שני, אבל לדיעה השניה לא היו עוד בבית שני, וזהו מטעם שלא שרתה שם שכינה. ואם כן בנס חנוכה בבית שני, היו אסורים ליהנות ממעשה נסים.

וגם אי נימא דגם במקדש שני היו רגילים בנסים, מכל מקום הרי אמרו (עבודה זרה נב:) שכשנבנסו יוונים בהיכל כתיב (יחזקאל ז-כב) ובאו פריצים וחללוהו, ויצאה הקדושה לחולין, ואז בודאי שלא שרתה שם השכינה, עד שפינו משם אבני המזבח ששקצו לעבודה זרה, ואם כן באותה שעה היו אסורים ליהנות ממעשה נסים, ועל כן הוצרך להשאר מהשמן של יום הראשון כדי שיוכל להתבטל בתוכה שמן הנס.

ומעתה אתי שפיר המשך הדברים, 'ומותר קנקנים נעשה נס לשושנים', שהוצרך ביום הראשון להשאר שמן בהקנקן להעשות ממנו הנס, כדי שיתבטל שמן הנס שאסורה בהנאה בתוכה. ואם כן שפיר היה נס גם ביום הראשון, ויבני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים. ואם תאמר הלא במקדש היו הנסים שוין כמו הטבע, ולא היה צורך הוצרך הביטול, הלא במקדש נהנו תמיד מהנסים. על זה מתחיל, 'יוונים נקבצו עלי אזי בימי חשמונים', שהיו בבית המקדש שני, שהשכינה לא שרתה עוד בישראל. ועוד 'ופרצו חומות מגדלי וטמאו כל השמנים', וכיון שבאו בה פריצים וחללוהו, לא היתה אז עוד השראת השכינה להעשות נסים תדירים, עד שפינו הכל מה ששקצו, ושפיר היה איסור ליהנות ממעשה נסים, על כן נשאר נותר בקנקנים להעשות ממנו נס לשושנים.

*

ויש לומר עוד בטעמא דאין בזה משום איסור הנאה מנסים, ושפיר הוי ממשקה ישראל, דהנה באמת קשה עוד, הא מצות ההדלקה היא בשמן זית זך כתיב למאור (שמות כז-ב), ושמן נס אינו שמן מזית, ואיך כשרה להדלקה. ונראה בהקדם מה שמצינו (מלכים ב ד-א) באשת עובדיה, שאמר לה אלישע לבי שאלני לך כלים וגו' ויצקת על כל הכלים האלה וגו', ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמוד השמן וגו', ויאמר לבי מכרי את השמן ושלמי את נשיך, ואת ובניך תחיי בנותר ע"כ. ולכאורה תקשה איך הותר לה ליהנות ממעשה נסים. ואם נאמר דאיסור זה הוי רק דרבנן, ועדיין לא אסורה, אז תקשה איך אסורה אחר כך, הלא דבר שמפורש בכתובים להיתר, לא אסרו חכמים (טורי זהב או"ח סימן תקפח).

ונראה דהנה בחתם סופר (שו"ת או"ח סימן קצז) כתב לבאר מה דאיתא בילקוט (שם) ויעמוד השמן, שעמד שער השמן, שנתייקר השער. ואיך היה זה. אך לפע"ד הנביא המשיך כל צנורי השמן שהיה ראוי להשפיע אל הזיתים, המשיך כולם לתוך כלי האשה, וממילא נתקלקלו כל הזיתים, ונתייקר השמן עכ"ל. ובאמת יש לומר עוד, כי לא רק השפע המשיך, אלא השמן עצמו שהיה בהזיתים, המשיך אותם מהאילנות לתוך ביתה, ומזה ניתוסף השמן לתוך הכלים, אבל לא היתה שם בריאה חדשה של שמן חדש. ומעתה יש לומר דהא דאין ליהנות ממעשה נסים, היינו רק מדבר שנתהוה כל מציאותו בדרך נס, אבל דבר שישנו כבר בעולם, אלא מביאה ממקום למקום, אין בזה איסור הנאה, כיון שעצם השמן נתהוה בטבע, ולכן מותר היה לה לאשת עובדיה ליהנות מן השמן.

ומצינו כיוצא בה לגבי איסור הנאה ממלאכת שבת, דהמבשל בשבת אסור ליהנות ממנה (חולין טו.). ומבואר בחיי אדם (כלל ט) דדוקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיוצא בה, אבל